

UDK 371.3:378

Pregledni rad

Marijana TERIĆ (Nikšić)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

marijana.teric@fcjk.me

PISANJE I ČITANJE KAO PROCES OBLIKOVANJA TEKSTA

U ovome radu ukazujemo na značaj pisanja i čitanja kao bitnih komponenti visokoškolske nastave. Time analiziramo brojne startegije i tehnike koje utiču na uspjeh studenata i tako podstiču niz kognitivnih procesa. U usvajanju različitih modela pisanja i čitanja kao kompleksnih stvaralačkih aktivnosti, važnu ulogu ima i kvalitet univerzitetskoga rada, tako da ćemo pokušati definisati osnovne probleme visokoškolske nauke.

U tome pogledu, nastojaćemo dati pregled najrelevantnijih teorijskih tumačenja čitanja i pisanja te analizom pojedinačnih strategija obratiti posebnu pažnju na usvajanje ključnih sposobnosti i vještina koje studenti razvijaju u cilju savladavanja najtežih kognitivnih procesa. Tako se sagledavaju aspekti pisanja i čitanja kao stvaranja teksta, koji kod studenata aktiviraju razumijevanje, kritičko mišljenje, analiziranje, zaključivanje...

Cilj rada sastoji se u preispitivanju obrazovne prakse pismenog i usmenog izražavanja, tradicionalnih modela ovih stvaralačkih aktivnosti, ali i savremenih tehnoloških pristupa. Na kraju slijedi zaključak kojim se daje objašnjenje kako se opisanim tehnikama čitanja i pisanja mogu poboljšati ne samo čitalačke sposobnosti i proces pisanja, već bitno osvježiti i povećati kvalitet visokoškolskoga obrazovanja.

Ključne riječi: *metode čitanja i pisanja, nastavne aktivnosti, oblikovanje teksta, kritička analiza, razvoj kognitivnih procesa*

1. Uvod

Imajući u vidu da su procesom Bolonjske deklaracije definisani najznačajniji ciljevi i aspekti razvoja visokoga obrazovanja, kojima se želi obezbijediti kvalitet visokoškolske nastave, pokušaćemo dati pregled recentnih tehnika pisanja i čitanja kojima se može unaprijediti edukativni proces u visokim obrazovnim institucijama. Svjesni činjenice da univerziteti imaju ključnu ulogu u redefinisanju i kreiranju nastavnih sadržaja, kako bi se povećale kompetencije

studenata i aktivirali različiti kognitivni mehanizmi, analiziraćemo niz strategija pisanja i čitanja i tako objasniti način na koji pomenuti stvaralački procesi utiču na produktivnost, inovativnost i efikasnost obrazovnog programa, koji predviđa uspostavljanje jedinstvenog sistema visokoga obrazovanja.

Vještina pisanja i čitanja kao oblikovanje teksta smatra se jednim od najznačajnijih činilaca koji utiču na uspjeh studenata ne samo tokom visokoškolskoga obrazovanja, već i do kraja života. To znači da se dobro izučene strategije pisanja i čitanja koriste u profesionalnome usavršavanju, jer omogućavaju studentima da lakše prepoznaju naučne tvrdnje, da daju precizne definicije, eksperimentišu različitim metodama, da zrelo i kompetentno tumače tekstove različite sadržine. Iz toga razloga neophodno je kreirati nastavni proces koji će studentima omogućiti da na efikasniji način procesiraju dolazeće informacije putem:

- predviđanja,
- bogaćenja vokabulara,
- iniciranja ličnih pristupa tekstu,
- korišćenja skimminga (traženje glavne ideje u tekstu),
- korišćenja kontekstualnih referenci i uopšte retoričkih funkcija,
- vježbanje brzog čitanja,
- davanje rezimea i uopšte naučnog postavljanja i obrade problema,
- razvijanje diskusija koje kasnije mogu voditi ka razvijanju
- leksičke kohezije teksta,
- korišćenja jezika statistike,
- pisanja deskriptivnog teksta,
- pisanja argumentovanog eseja,
- izvještavanja o naučnim dostignućima (hipoteza – dokaz – zaključak) (Piršl – Popovska – Piršl 2011).

Kako bismo objasnili značaj pisanja i čitanja kao kognitivnih vještina, u nastavku rada sagledavamo relevantna teorijska tumačenja najprije pisanja, a potom čitanja zato što je riječ o neraskidivo povezanim procesima oblikovanja teksta.

2. Osnovne strategije pisanja kao fenomena oblikovanja teksta

Pisanje kao stvaranje ili oblikovanje teksta predstavlja izuzetno kompleksnu kognitivnu i motivacijsku stvaralačku djelatnost. Taj je proces suprotan od čitanja, ali je od njega složeniji. Od četiri jezičke djelatnosti: dvije primalačke (slušanje i čitanje) i dvije proizvodne (govorenje i pisanje), pisanje je najteža i najzahtjevnija komunikacijska sposobnost (Čudina-Obradović 2000). Budući da je pisanje teksta komunikacijski čin koji se odvija između

autora i čitaoca, potrebno je voditi računa o tome kome je određen tekst namijenjen kako bi njegovu strukturu, temu i nadolazeće ideje (re)organizovao i prilagodio publici. Da bi se produktivno pisanje moglo ostvariti, važno je: a) izabrati *tačne riječi* za svaku ideju, b) koristiti sintaksička, gramatička i ortografska *pravila* i c) koristiti tačno stavljanje interpunkcija i rečeničnih znakova (Nikčević-Milković 2014: 190). Navedeno zahtijeva izuzetan mentalni napor, koji s druge strane nije dovoljan pokazatelj kvaliteta nekoga teksta. Zato se pri njegovome strukturiranju koriste dvije vrste strategija pisanja. To su: primarne i sekundarne strategije koje doprinose konačnoj verziji teksta.

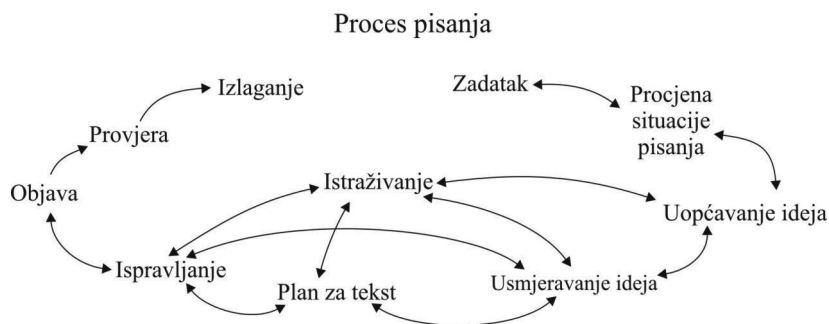
Prve, kao najvažnije strategije, obuhvataju: planiranje (određenje teme, publike i svrishodnost pisanja), skiciranje ili pravljenje nacrt teksta i ispravljanje teksta (Rosenberg 1989). U njih, takođe, ubrajamo i: razvoj ključne ideje (teze teksta), ton teksta, klasifikaciju, opis, navođenje primjera, pripovijedanje i proces. Sekundarne strategije se upotrebljavaju rjeđe, tako da one podrazumijevaju: kritičko sagledavanje, postavljanje pitanja, dijagrame, slike, istorijske podatke, humor, reference autora, ponavljanje određenih ideja, ilustracije. U okviru planiranja teksta postoje sljedeće tehnike: oluja ideja, fokusirano slobodno pisanje, čitanje i istraživanje teme, razgovor s kolegama, saradnički odnos na tekstualnome planu. Pored toga, bitno je naglasiti ključne termine u tekstu, pronaći pitanja kojima će se produbiti istraživanje teme, formirati mišljenja za i protiv, a samim tim i grupnu raspravu. Navedeni činioci znatno usložnjavaju proces pisanja kod studenata, jer se osnovni problemi javljaju prilikom proučavanja pisanja. Time postaje jasno da pisanje predstavlja jednu od fundamentalnih ili generičkih obrazovnih sposobnosti koje se usvajaju tokom primarnoga obrazovnog procesa, a nastavljaju se razvijati tokom cjeloživotnoga obrazovanja (Nikčević-Milković 2014). „Zbog toga, poznavanje procesa pisanja, prije svega, s *kognitivnog* i *motivacijskog* aspekta može olakšati usvajanje i proučavanje tih procesa te prevenirati poteškoće u pisanju, koje kod učenika i studenata često znače pojavu *akademskog neuspjeha* (Nikčević-Milković 2014: 192). Kako bi se studenti osposobili za pismeno izražavanje neophodno je da steknu *funkcionalnu pismenost* koja uključuje savladavanje sadržaja svih nastavnih predmeta (Zergollern-Miletić 2007). Ipak, najzahtjevnijom vrstom pisanoga teksta smatra se *argumentovano kritičko pisanje* u kojem autor treba da pokaže da je ovladao temom o kojoj piše te da je kritički analizira (Vizek-Vidović 2009).

Jedna od metoda pisanja koju nam preporučuje Capella University podrazumijeva sljedeće korake:

- Početna faza (prije pisanja teksta): obuhvata analiziranje publike, određivanje svrhe pisanja, utvrđivanje obima napisanoga, generisanje predviđenoga sadržaja teksta;

- Izrada: izrada predmeta i argumentovanje napisanoga;
- Provjera: preuzeti ulogu čitaoca, preispitati pristup tekstu, korigovati i poboljšati kvalitet teksta;
- Korektura: korigovanje grešaka, usklađivanje povezanosti i razumljivosti napisanoga (Capella University 2008: 3).

Nevedene faze izrade teksta koje se odnose na ponovno vraćanje napisanome utiču na produktivni rad autora i omogućavaju jaču povezanost između istraživanja i pisanja. Iz toga razloga postaje jasno da pisanje nije jednosmjerni proces:

Slika 1. Proces pisanja kao oblikovanja ili stvaranja teksta; **Izvor:** Capella University (2008)

<http://www.capella.edu/The Writing Process> (prema Nikčević-Milković 2016: 6).

3. Kognitivni i motivacijski aspekti pisanja

Brojna istraživanja, posebno iz oblasti kognitivne psihologije i psihologije obrazovanja, pokazuju da je integracija kognitivnih, metakognitivnih, motivacijskih, emocionalnih i kontekstualnih činilaca izuzetno važna u procesu pisanja. Najvažniji su kognitivni, a potom i emocionalni činioci zato što se u visokoškolskome obrazovanju znanje posmatra kao niz apstraktnih pojmova ili misaonih shema koje se integriraju u šire misaone sklopove – kognitivne mreže. Integracija se odvija pomoću formalno-logičkoga zaključivanja (prema Šimić-Šašić 2015: 20). Kognitivni model pisanja autora Flowera i Hayes (1981) obuhvata tri komponente neophodne u procesu pisanja kao stvaranja teksta: *okolinu zadatka*, *komponentu dugoročnoga pamćenja* i *komponentu radne memorije*. Sve tri komponente nalaze se u međusobnoj interakciji. *Okolina zadatka* podrazumijeva temu o kojoj se piše, sam čin pisanja i pretpostavljenu publiku teksta. Pisanje u *dugoročnome pamćenju* zahtijeva znanje teme, znanje publike i lingvističko znanje, pri čemu autor mora oblikovati

argumente, posjedovati znanje o velikome broju činjenica i tema. U *radnoj memoriji* autor mora: kreirati plan teksta, zamišljenu temu prenijeti u pisani tekst, ponovo pregledati napisanu verziju u cilju poboljšanja njegovoga kvaliteta. Pomenuti procesi smatraju se izuzetno značajnima u području pisanja u kojima se autori suočavaju s brojnim problemima. Zato se kognitivne strategije pisanja nalaze u središtu analize procesa pisanja, baš kao i kapacitet radnoga pamćenja autora teksta, jer dobro razvijene čitalačke sposobnosti i iskustvo u pisanju proširuju kapacitet znanja u dugoročnome pamćenju (Nikčević-Milković 2014).

Navedeno upućuje na važnost izučavanja ključnih strategija pisanja u visokoškolskoj nastavi kako bi studenti savladali teškoće u procesu oblikovanja svojih ideja i razvili brojne kognitivne vještine. Tako se u novije vrijeme u okviru kognitivističkih pristupa posebna pažnja usmjerava na *procesni pristup pisanju kao oblikovanju teksta*.

Kad je riječ o motivacijskim faktorima u procesu pisanja, smatra se da se motivacija za pisanje razvila krajem 20. vijeka i tada je počela da se mijenja pod uticajem raznih teorijskih pogleda na svijet (Nikčević-Milković 2014: 199). Budući da postoji znatan broj istraživanja koja daju različite rezultate i tehnike podsticanja studenata na oblikovanje teksta, u radu donosimo samo neke od najznačajnijih motivacionih činilaca. Motivaciju za pisanje pojedinac prvenstveno pronalazi u sebi ili okolini koja ga podržava u tome procesu. Kada govorimo o visokoškolskoj nastavi, moramo naglasiti ulogu nastavnika koji treba da jača interes za pisanje kod studenata, jača vjerovanja o samoeфикаsnosti pojedinca u savladavanju akademskih vještina pisanja, valorizuje trud studenata i usmjerava ih na postizanje uspjeha prilikom rješavanja zadataka pisanja. *Samoeфикаsnost pisanja* ili povjerenje u vlastite kompetencije utiče na ефикасно ovladavanje brojnim strategijama pisanja, jer se time povećava razumijevanje, učenje i uvježbavanje već pomenutih tehnika pisanja. Na ovaj način studenti shvataju značaj pisanja, tako da motivacijska vjerovanja s nastavnika prelaze na studente. Pozitivne emocije pokreću samoregulacijsko ponašanje u području pisanja i tako utiču na konačan ishod učenja. Vjeruje se da odsustvo kritike ima značajnu ulogu u savladavanju opisanih procesa.

U cilju reformskih tendencija visokoga obrazovnog sistema, a razvojem kognitivne psihologije, razmatran je pouzdan i objektivan sistem bodovanja studenata koji treba da omogući kvalitetno usvajanje gradiva. Eсеjsko ispitivanje, kao tradicionalni облик procjene, smatralo se nepouzdanim i subjektivnim обlikom provjere znanja. Међутим, развојем технологије почињу се уводити испити са задацима избора, који су првобитно испитивање осавременили и тако povećали праведnost i tačnost bodovnog sistema. Tehnološkim napretkom distribucija bodova odvija se mnogo ефикасније, čime есеjsko ispitivanje ide

korak naprijed. Na taj način, esejsko ispitivanje pokazuje sve više prednosti, kontinuirano napreduje u smislu automatizacije bodovanja, mogućnosti procjene sve višega raspona vještina i znanja te povećanja autentičnosti esejskih zadataka (Nikčević-Milković 2016: 24).

Hillocks (1994, prema Nikčević-Milković 2008) smatra pisanje kao oblikovanje teksta osnovom za uspjeh na mnogim radnim mjestima, iako veliki broj učenika i studenata imaju problema s pisanom komunikacijom. Prema njemu pismeno izražavanje postaje sve važnija sposobnost savremenih zanimanja. Ipak istraživanja pokazuju da ljudi u prosjeku sve manje čitaju i pišu. To je razlog zašto se pojedinci u novije vrijeme opredjeljuju za razne kurseve kreativnoga pisanja, uključuju u radionice pisanja i slično. Stoga, Hillocks (1984, prema Nikčević-Milković 2008) naglašava ulogu *interakcijskog ili procesnog pristupa*, kojim se dovodi do poboljšanja u pisanju tekstova, dovodi do dubljih spoznaja u oblikovanju teme, povećava znatiželja studenata i potpomaže razvoj kritičkoga mišljenja. Osim toga, jačajući pismeno izražavanje *procesni pristup* utiče na elokventnost studenata, odnosno na brzo, fluentno i precizno mišljenje koje je za pojedine profesije uslov na tržištu rada.

Budući da autori pisanje nazivaju „razgovorom sa samim sobom“, važnost pisanja u obrazovanju ogleda se u poboljšanju akademskoga uspjeha studenata kako u području mišljenja tako i u kognitivnome procesiranju informacija.

4. Značaj čitanja u procesu oblikovanja teksta

Vještinom čitanja kao kompleksnom jezičkom djelatnošću bave se brojne naučne discipline kao što su: psihologija, lingvistika, neurobiologija, teorija spoznaje, komunikologija, logika (Rosandić 2007), a u novije vrijeme pojavljuje se sve veći broj naučnih časopisa poput: *Scientific Studies of Reading*, *The Reading Matrix*, *Journal of Research in Reading*, *Research Quarterly*, udruženja koja se bave čitanjem: *International Reading Association*, *International Literacy Association*, naučnih skupova posvećenih ovoj jezičkoj djelatnosti: *International Literacy Association Conference*, *European Conference of Literacy*...

Budući da sposobnost čitanja podrazumijeva niz procesa, znanja i vještina, postoje brojne definicije, kojima se želi opisati ova radnja. Prema jednoj, čitanje je „najstariji oblik čovjekove kulturne djelatnosti, temeljno sredstvo obrazovanja i spoznavanja svijeta (...) komunikacijski proces u kojem je tekst prenositelj poruka, a čitatelj primalac poruka (...) spoznajna djelatnost u kojoj čitatelj očituje svoje recepcijske i kognitivne mogućnosti (...) višeslojna spoznajna i jezična djelatnost, koja se utemeljuje na brojnim čitateljevim sposobnostima“ (prema Mikulec 2016: 21). Čitanje se može posmatrati i kao

vještina koja podrazumijeva primanje i slanje poruka, i kao *sposobnost*, odnosno interpretativno čitanje u funkciji nadgradnje kojoj prethodi savladavanje vještine čitanja (Pavličević-Franić 2005). Pojedini autori čitanje vide i kao niz zasebnih vještina koje studenti savladavaju jednu po jednu, pri čemu bolje: organizuju svoje misli, rafinišu ih i razjasne i postaju uspješni i adaptivni čitaoci (prema Piršl – Popovska – Piršl 2011). Time postaje jasno da je čitanje radnja koju vrši čitalac kao njen najvažniji element bez kojeg je čitanje nezamislivo. U procesu čitanja čitalac kumulira utiske koje mu tekst pruža, a onda ih preoblikuje u svojoj svijesti kako bi tim putem stekao jasan stav o pročitaneome.

Zanimljivo je pomenuti da se kroz istorijski razvoj čitanju pridavao različiti značaj. Razlikovale su se dvije vrste čitanja: *javno čitanje* i *čitanje u sebi*, koje je bilo dominantno u određenome vremenu. Za razliku od javnoga ili glasnoga čitanja, koje čitaoca prisiljava da pažljivo prati reakcije publike i da im se prilagođava nijansirajući ritam, čitanje u sebi je zahtijevalo strogu privatnost i posebne uslove koji odgovaraju mentalitetu svakoga čitaoca ponaosob (Vučković 2008). To znači da čitalac čitajući neki tekst razmišlja o smislu toga teksta, pretvarajući ga tako u sopstveno mišljenje. Iz toga razloga poljski književni teoretičar i fenomenolog Roman Ingarden razlikuje *aktivno* i *pasivno čitanje* (prema Vučković 2008: 120). Obje vrste odvijaju se prema određenome ritualu, pri čemu poprimaju odgovarajuća značenja. Aktivno čitanje podrazumijeva odlučnost čitaoca u procesu određivanja smisla pročitanih rečenica, tako da on dopire do samoga estetskog jezgra djela. Pasivni način čitanja sastoji se u praćenju smisla rečenica koje onemogućavaju da se pojedinac prenese u sam predmet djela, pa se čitanje odvija mehanički bez učešća čitaocove emocionalne aktivnosti.

Pomenute vrste čitanja uključuju različite kinetičke i auditivne stilove čitanja u cilju stvaranja navika čitanja, koje pomažu studentima da oblikuju proces mišljenja i otkriju moguće značenje teksta. Zato čitanje definišemo kao „spoznavanje značenja pisanog teksta u svrhu informiranja, učenja ili zabave“ (Vizek-Vidović i sar. 2003: 377), da bi se na kraju postigao glavni cilj – razumijevanje pročitanaog teksta. U tom kontekstu, Čudina-Obradović (2014: 14) objašnjava da savremeno razumijevanje polazi od dva osnovna izvora čitanja:

- a) unutrašnjega – koji se vezuje za osobine pojedinca, a proučava se na tri ravni:
 - *biološkoj* – koja podrazumijeva neoštećene gene i strukture i funkcije djelova mozga;
 - *spoznajnoj* – koja se očituje temeljnom fonološkom sposobnošću (percepcija i produkcija govora, fonemska svjesnost, brzina imenovanja i pamćenje parova riječi);

- ravan *ponašanja* – uključuje tačnost čitanja i pisanja, kao i brzinu i tečnost čitanja.
- b) spoljašnjega – koji je posljedica kvaliteta i brige okoline, prilika za učenje i metoda proučavanja čitanja.

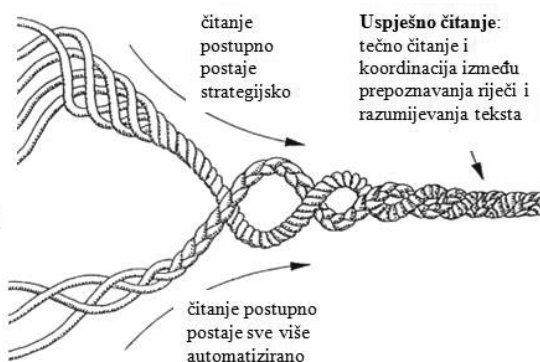
Važno je naglasiti da proces proučavanja sadržaja čitanja zahtijeva poznavanje niza strategija i tehnika, koje studentima olakšavaju razumijevanje u toku učenja. Istraživanja pokazuju (prema Nikčević-Milković 2008: 186) da tzv. *strateški čitači* (vješti čitači) koriste cijeli niz strategija čitanja, biraju različite strategije za različite zadatke čitanja i kontinuirano nadgledaju i vrednuju rezultate odabranih strategija (vidjeti sliku 2).

Razumijevanje jezika

postojeća znanja
(činjenice, koncepti)
leksičko znanje (širina,
tačnost, veze, itd.)
poznavanje jezičnih
strukture
(sintaksa, semantika, itd.)
verbalno zaključivanje
(metafore)
pismenost
(glavni koncepti, žanrovi)

Prepoznavanje riječi

fonološka svjesnost
(slogovi, fonemi, itd.),
dekodiranje
(abecedno načelo,
korespondencija slovo-
glas),
prepoznavanje riječi na
prvi pogled

Slika 2. Kompleksnost jezične djelatnosti čitanja predstavljena u obliku užeta (autor prikaza Scarborough (2003: 98), prikaz je prilagođen i preuzet iz Paul i Norbury (2012: 410), prema Mikulec (2016: 46)).

S druge strane, *čitači slabog razumijevanja* (loši čitači) koriste nedovoljan broj strategija te koriste iste strategije bez obzira na uslove čitanja i vrstu teksta (Čudina-Obradović 2014). Time zaključujemo da je čitanje, prije svega, psihološka djelatnost, jer se u njenoj osnovi nalazi niz psiholoških procesa: opažanje, razumijevanje, logičko zaključivanje. Kako bi se pomenute stra-

tegije čitanja savladale, neophodna je upotreba *metode modeliranja* u kojoj nastavnik *razmišljanjem naglas* demonstrira učenicima upotrebu strategija, odnosno *kada, kako i zašto* treba koristiti određenu strategiju, kako postaviti cilj ili ciljeve čitanja, kako procijeniti napredak u ostvarenju određenoga cilja, kako motivisati sebe u procesu čitanja. Osim toga, važno je da učenici nauče da nadgledaju i kontrolisano vladaju odabranim strategijama, kako bi time povećali vlastitu motivaciju za učenje uopšte.

5. Motivacija u procesu čitanja

S obzirom na to da čitanje i pisanje predstavljaju kompleksne i međusobno povezane procese, novija istraživanja usmjerena su na proučavanje brojnih motivacionih činilaca, kojima se želi olakšati usvajanje ovih aktivnosti. Kako se čitanje posmatra kao samoregulacijski proces u kojem čitalac postavlja ciljeve, nadgleda i kontroliše svoje misli, reguliše motivaciju i ponašanje prilikom čitanja, treba naglasiti značaj konteksta čitanja koji mora biti adekvatan i podsticajan za čitanje. To znači da na motivaciju čitaoca može uticati više faktora: porodica, predmetni nastavnici, emocije, prostorne strukture. Smatra se da je pojedinac motivisan za čitanje kada ima pozitivan stav prema čitanju. Zato Nikčević-Milković (2008: 185) smatra da *motivacijski aspekt čitanja* podrazumijeva:

- *vrijednost čitanja* kao korisne aktivnosti,
- *pozitivna očekivanja* od čitanja,
- *ciljne orijentacije* usmjerene na *ovladavanje zadataka* čitanja,
- *interes za čitanje* koji je razvijeniji ukoliko je podstaknut unutrašnjom željom,
- *pozitivnu sliku o sebi* kao čitaocu,
- *smanjeni osjećaj anksioznosti* prilikom čitanja i
- *osjećaj samoeфикаsnosti* u savladavanju zadataka čitanja.

Navedeni činioци ukazuju na značaj kako spoljašnjih tako i unutrašnjih faktora koji regulišu proces usvajanja i razumijevanja nekoga teksta, čime se dolazi do jednostavnijega, bržega i dugotrajnijega sticanja vještina čitanja, kao i uspješnosti procesiranja informacija i razumijevanja teksta kao krajnjega cilja čitanja. Da bi se smanjio broj nemotivisanih pojedinaca, potrebno je nastavni proces osvježiti recentnim oblicima rada, raznovrsnim metodama i temama, kombinovanjem individualnoga i timskoga rada, audio-vizuelnim sadržajima...

6. Metode čitanja

Budući da se teorija čitanja ne može zamisliti bez čitaoca i uloge koju on ima u odnosu na tekst, čitalac zauzima ključno mjesto u strukturi teksta, „kao jednoj od perspektiva u njoj, i kao činiocu u kome se tekst razrješava i ostvaruje svoje estetsko dejstvo u procesu čitanja“ (Vučković 2008: 132). To dalje označava da je čitanje interakcija čitaoca s tekstem, određivanje značenja teksta, razmišljanje o temi, donošenje sopstvenih zaključaka. Zato je danas većina istraživača čitanja kao jezičke djelatnosti prihvatila jedan od interaktivnih pristupa čitanja – dvosmjerno čitanje u kome se poseban naglasak stavlja na: vrstu teksta, predznanje čitaoca, njegov kognitivni razvoj i procesiranje teksta, jezičkoj kompetenciji čitaoca, čitalačko iskustvo, svrhu čitanja (Mikulec 2016: 28).

Postoje različiti modeli interaktivnih pristupa koji utiču na efikasnost čitanja i razumijevanja pročitanoga, tako da svaki od njih posebnu pažnju usmjerava na analizu unutrašnjih i spoljašnjih modela koji jačaju interakciju između čitaoca i teksta. Pri tome se moraju uzeti u obzir i osobine nekoga teksta kao i tekst sam, kao i niz drugih činilaca koje se odnose na čitaoca. Ipak, jedan od najznačajnijih činilaca koji se vezuju za čitanje jesu i *metode čitanja*¹, odnosno načini na koje čitamo. U nastavku rada opisujemo metode čitanja koje smatramo relevantnim u nastavnome procesu. To su: čitanje naglas i u sebi, brzo i sporo čitanje, čitanje prilagođeno određenoj svrsi (rekreativno, informativno, istraživačko, čitanje u obrazovne i profesionalne svrhe), analitičko, kritičko i informacijsko čitanje.

Najvažnijim metodama čitanja smatraju se čitanje naglas i čitanje u sebi. **Čitanje naglas** predstavlja vrstu jezičke djelatnosti u kojoj se znakovni pisanoga jezika prenose u znakovni sistem govorenoga jezika (Rosandić 2007: 177). Ovom vrstom čitanja otkrivaju se različite sposobnosti opažanja zvučnoga aspekta teksta, pravopisnih konvencija, praćenje intonacije i ritma, sposobnost jasnoga i izražajnoga čitanja. Čitanje naglas isključuje mogućnost razumijevanja teksta, jer nije moguće istovremeno voditi računa o artikulaciji i značenskoj dimenziji sadržaja koji se čita. Zato se kao podvrste čitanja naglas smatraju: interpretativno čitanje, scenski govor, recitovanje i čitanje po ulogama (Rosandić 2007).

Čitanje u sebi ili tiho čitanje omogućava studentu da se „koncentrira na značenje i smisao u tekstu, da sam određuje tempo čitanja, te se može zauzastaviti na onim mjestima u tekstu koje ne razumije ili mu predstavljaju teškoće, da može razmisliti i aktivno sudjelovati u procesu razumijevanja“ (prema

¹ Termin Karol Visinka.

Mikulec 2016: 35). Ova vrsta čitanja zastupljena je u visokome obrazovanju, tako da obuhvata: sponatano, usmjereno, izborno, stvaralačko, spoznajno, kritičko, analitičko, konotativno, denotativno, imaginativno i sl. Ovom vrstom čitanja podstiče se bolje razumijevanje teksta, aktivira veća opažajna moć, ali i leksičko bogatstvo.

S obzirom na to da na proces razumijevanja nekoga teksta utiče brzina čitanja, razlikujemo **sporo i brzo čitanje**. Vjeruje se da je pogrešno shvatanje po kome se prednost daje sporome čitanju kao efikasnijoj metodi prilikom usvajanja gradiva, jer se zbog nedovoljne brzine sadržaj koji čitamo ne uspijeva povezati s prethodno pročitanim. To znači da brže čitanje jača motivaciju čitaoca i olakšava razumijevanje. S druge strane, pojedini autori smatraju da brzina čitanja uopće nije bitna u procesu razumijevanja teksta, već da pažnju treba usmjeriti na kvalitet pročitana, čitanje iz ljubavi ili znatiželje.

Kada govorimo o metodama čitanja koja se koriste u zavisnosti od svrhe čitanja, pod tom situacijom se podrazumijeva opšta kategorizacija tesktova prema njihovoj upotrebi i sadržaju. Svaka od njih uključuje i informativno, istraživačko, izborno i obavezno čitanje, pri čemu upotreba neke od navedenih metoda prvenstveno zavisi od tipa situacije ili svrhe čitanja (prema Mikulec 2016: 37).

Analičitko i kritičko čitanje predstavlja značajnu vrstu čitanja u visokoškolskome obrazovanju. Kod prvoga čitaoci analiziraju tekst do najsitnijih činilaca kako bi došli do željenoga odgovora, dok se kritičkim čitanjem razvija kritičko mišljenje o sadržaju koji se čita. Za razvijanje analitičkoga i kritičkoga čitanja predlaže se tehnika *pišćeve bilješke*, koja podrazumijeva čitanje teksta uz vođenje bilježaka (komentara ili zapažanja), koje se razmjenjuju u paru kako bi došlo do dijaloškoga odnosa s tekstom i drugim čitaocem (prema Mikulec 2016).

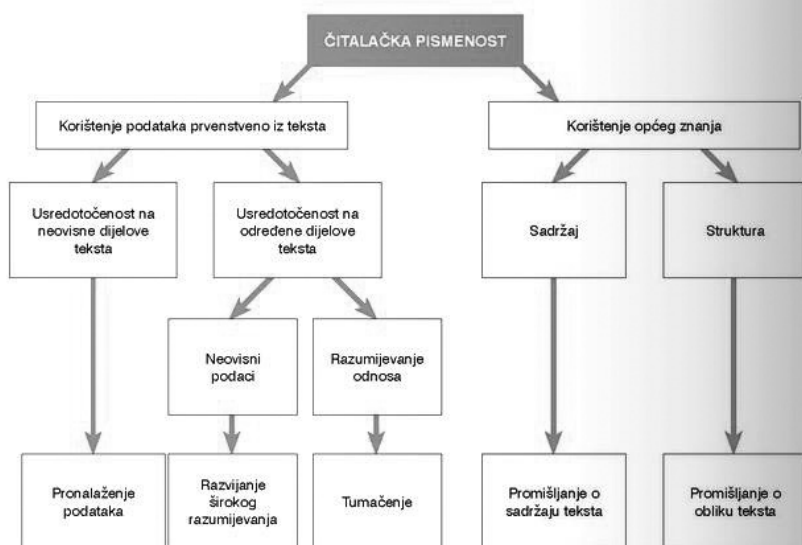
Informacijsko čitanje odnosi se na ostavljanje činjenica tokom čitanja koje se usvajaju i pamte, prelazeći tako u znanje. Ova vrsta čitanja naziva se i *mišićnim čitanjem*, tako da sadrži postupke prije, postupke za vrijeme i poslije čitanja.

Opisanim metodama čitanja željeli smo ukazati na značaj temeljnih odrednica čitanja kojima se jačaju čitalačke vještine studenata, utiče na bolje i efikasnije razumijevanje i usvajanje znanja, i na kraju razvija čitalačka pismenost.

7. Značaj čitalačke pismenosti

Čitalačka pismenost podrazumijeva vlastito izražavanje, oblikovanje misli i ideja u pisani tekst kao proizvod pročitanih sadržaja. Zapravo, „čitalačka se pismenost odnosi na razumijevanje, korištenje i promišljanje o pisanim tekstovima radi osobnih ciljeva, stjecanja i razvijanja znanja i cjeloživotnoga

učenja“ (Visinko 2014: 265). Na taj način glavna funkcija čitalačke pismenosti sastoji se u razumijevanju napisanih riječi i teksta koji omogućava prenošenje poruke, što zavisi od sposobnosti uočavanja konotativnih značenja ali i promišljanja o pročitanoj. Ova vrsta pismenosti uključuje niz situacija u kojima se čita, način na koji su tekstovi strukturirani, kao i različite pristupe čitalaca određenim tekstovima. „Drugim riječima, koncept čitalačke pismenosti u suvremenom društvu ne podrazumijeva, kao nekada, pamćenje primljenih informacija, već sposobnost pronalaska informacija primjenom različitih medija te njihovo razumijevanje i kritičko promišljanje“ (prema Mikulec 2016: 47).

Slika 3. Obilježja procesa čitalačke pismenosti (prikaz preuzet iz Braš Roth i sur. 2010: 44); prema: Mikulec (2016: 48): darhiv.ffzg.unizg.hr/6378/1/Mikulec%2C%20Alenka.pdf

Na slici 3 dat je grafički prikaz proučavanja područja čitanja, koji pokazuje kako se od čitaoca zahtijeva temeljniji pristup čitanju koji podrazumijeva više koraka u cilju kvaliteta i uspješnosti tokom procesa razumijevanja, usvajanja, obrade podataka, a onda i zauzimanje kritičkoga stava prema tekstu, jer je poznato da čitanje nije moguće objasniti mehaničkim modelom, da se proces odvija u određenim područjima mozga, tako da čitanje i mišljenje u određenoj mjeri zavise od jezičkoga umijeća čitaoca (Mikulec 2016). Iz toga

razloga, pisanje tekstova studente vodi do dubljih spoznaja, povećava njihovu znatiželju i bogati njihov rječnički fond koji im omogućava jednostavnije oblikovanje tekstova.

Nikčević-Milković (2016) ukazuje da novija istraživanja potvrđuju da čitanje i pisanje putem savremenih tehnologija dovode do poteškoća u koncentraciji, lošega pamćenja i učenja, tako da učenje pisanja pokretima olakšava pamćenje grafičkih oblika slova. To znači da pisanje rukom i pisanje putem tastature imaju različitu funkciju u istim područjima mozga. Pošto je pisanje rukom sporiji proces, on zauzima veću površinu mozgovnoga područja i tako pokreće nekoliko mozgovnih regija, pri čemu je učenje, pamćenje i koncentracija procesa čitanja i pisanja efikasnija. Kod pisanja rukom, koncentracija je usmjerena na ruku koja piše, dok kod pisanja tastaturom nema grafomotoričke komponente. Istraživanja pokazuju da prsti i ruke imaju vitalnu ulogu u procesima pisanja, na šta bi trebalo fokusirati posebnu pažnju usljed sve prodornije digitalizacije obrazovnoga sistema (Nikčević-Milković 2016: 132).

Budući da je prepoznat značaj brojnih strategija čitanja, pokušali smo ukazati na veću zastupljenost pomenutih modela u obrazovnome radu, naročito visokoškolskoj nastavi kako bismo smanjili broj loših čitalaca, nemotivisanost nastavnim sadržajem i površnost u usvajanju gradiva. Moramo konstatovati da se glavna uloga svih strategija čitanja sastoji u procesu razumijevanja pročitannoga, tako da se ključnim aspektima uspješnoga čitanja smatra *metakognicija* i *metakognitivna znanja o čitanju*, odnosno *metakognitivna svjesnost* (prema Mikulec 2016: 80). Metakognitivna svjesnost podrazumijeva znanja o nama samima i našim kognitivnim sposobnostima pri rješavanju određenoga zadatka, znanja o strategijama koje koristimo i njihovoj funkciji u određenoj situaciji, kao i svjesnu kontrolu vještina i sposobnosti pomoću kojih pojedinac razmišlja i prosuđuje (Mikulec 2016: 81). Metakognitivne strategije povezane su sa samoregulacijom – samostalnim čitanjem i razmišljanjem, do kojih se dolazi strategijama predviđanja, samoispitivanja, pojašnjenja i sažimanja. Sve to olakšava razumijevanje pročitannoga, vodi uspješnome učenju i razvoju samostalnoga modela usvajanja zadataka i prenošenju znanja iz jedne oblasti u drugu.

8. Zaključak

U dosadašnjem tekstu nastojali smo dati pregled recentnih teorijskih tumačenja veoma kompleksnih jezičkih djelatnosti pisanja i čitanja. Time smo definisali neke od najvažnijih strategija i tehnika pisanja i čitanja i naglasili njihov značaj u visokoškolskome obrazovanju. Svjesni činjenice da postojeći obrazovni sistem zahtijeva inovativne vaspitno-obrazovne sadržaje, željeli smo ovim radom pažnju usmjeriti na raznovrsnost modela učenja, kojima se

može obogatiti nastavni rad. „U tom svetlu javlja se potreba da se aktuelni sistem visokog obrazovanja pre svega rekonceptualizuje za *društvo znanja*, odnosno za *društvo koje uči*, što podrazumeva da obrazovanje više ne može biti proces jednosmernog prenošenja znanja od nastavnika do studenata. Naprotiv, savremeno obrazovanje mora biti u funkciji razvoja sposobnosti studenata koji će znanje sticati, aktivirati, kreirati, inovirati, proizvoditi i zarađivati“ (Đukić 2010: 136). Jasno je da je učenje interaktivan proces kojim dolazi do povezivanja znanja u izuzetno složen proces. Stoga nastavnici moraju razvijati i koristiti metode efikasnoga proučavanja i učenja i tako povećavati kompetencije studenata. Važno je upoznati se s najvažnijim strategijama koje dovode do kvalitetne nastave. Tim putem Gajić (2006: 324) preporučuje strategije kojima se može povećati efikasnost učenja, a koje korespondiraju već pomenutim tehnikama. Autorka ih klasifikuje na sljedeći način:

- a) inoviranje nastavnog programa, uvođenje jednosemestralnih kurseva, koji su povezani određenim modelima u skladu s određenim potrebama;
- b) izmjena komunikacionoga odnosa nastavnik – student i uvođenje interaktivne nastave;
- c) izmjena i poboljšanje načina ispitivanja (podržavanje rada studenata s njihovim kontinuiranim razvojem – vrednovati najmanje 50% studentskoga rada po kursu u toku godine);
- d) razvoj nastavnoga rada kroz uspješnu primjenu odgovarajućih sadržaja;
- e) jednostavniji i brži pristup literaturi i on-line sadržajima uz njihovo stalno inoviranje.

Navedenim strategijama moguće je riješiti probleme univerzitetskoga obrazovanja i uticati na njihov kvalitet. Iz toga razloga, željeli smo ukazati na značaj i mogućnosti brojnih tehnika pisanja i čitanja koje su neophodne u svim obrazovnim institucijama. Kao neraskidivo povezane aktivnosti, pisanje i čitanje predstavljaju ključne faktore u savladavanju nastavnih sadržaja i razvijanju vještina prilikom usvajanja gradiva koje se prezentuje. Time smo posebnu pažnju usmjerili na startegije dobrog pisanja kao oblikovanja tekstova, počev od planiranja, izrade nacrt a i ispravljanje teksta. Nakon toga smo se zadržali na potrebi stvaranja motivacije za pisanjem, ispitali modele oblikovanja tekstova i definisali interakcijski pristup, kojim se podstiče rad studenata.

Pišući o važnosti čitalačkoga procesa u razvoju svakoga pojedinca, nastojali smo naglasiti značaj čitanja kao jednoj od bitnih ljudskih aktivnosti u stvaranju i razvoju mišljenja, čitalačke pismenosti, aktiviranju prethodnih znanja i povezivanju različitih sadržaja i na kraju logičkoga zaključivanja. Ovaj misaoni pristup podrazumijeva razumijevanje strukture teksta, čime se smanjuje površnost i otežano praćenje nastavnih sadržaja. Vježbanja i odgovarajući zadaci treba da podstiču radoznalost kod studenata, tako da student mora znati

koji je cilj učenja, kako primjenom različitih modela pisanja i čitanja na najbolji način može ovladati gradivom, on treba da ima uvid u strukturu nastavnih sadržaja, da razumije logiku njegovoga proučavanja. Da bi se sve to postiglo, od nastavnika se očekuje da upotrebom opisanih strategija učenja zainteresuje studenta i tako podstakne razvoj mišljenja i pamćenja. Time smo u radu posebnu pažnju skrenuli na organizaciju nastave tako da nastavnik studente uvodi u probleme svoga predmeta i razvija njihovu intelektualnu aktivnost.

Pored toga, naglašena je sposobnost kritičkoga mišljenja koja se razvija u procesu učenja zasnovanoga na pomenutim vještinama. Iz toga razloga, Oljača (2006: 271) predlaže koncept nastavnoga procesa kojim naglašava:

Univerzitetska nastava, koja bi se zasnivala na ovim procesima, omogućavala bi studentima dubinski pristup u organizaciji i elaboraciji sadržaja uz istovremenu integraciju informacija i njihovo razumijevanje. Ovako organizovana univerzitetska nastava razlikovala bi se od postojeće, po tome što u njoj svrha učenja nije rešavanje problema, već razumevanje problema, usmerenost studenata ne bi bila na znakove u zadatku, nego na ono što je značajno u zadatku. (...) stvorile bi se mogućnosti povezivanja teorijskih postavki sa svakodnevnim životom od povezivanja i razlikovanja argumenata i činjenica do organizacije sadržaja u logičke celine, a umesto učenja koje se doživljava kao obaveza, učenje bi se doživljavalo kao unutrašnja potreba za traženjem smisla.

Na osnovu svega navedenoga, možemo konstatovati da se glavni cilj ovoga rada odnosio na sagledavanje najznačajnijih strategija pisanja i čitanja kao procesa oblikovanja tekstova putem kojih je moguće razviti brojne kognitivne sposobnosti. Analizom pojedinačnih tehnika i vještina pisanja i čitanja pokušali smo ukazati na potrebu inoviranja nastavnoga procesa, kako bi se postojeći sistem obrazovne politike prilagodio potrebama savremenoga doba. To bi značilo da usljed tehnoloških dostignuća, kao sve češće primjenjivanih metoda u nastavi, treba zadržati i neke od tradicionalnih paradigmi usvajanja znanja kako bi se naučeni sadržaji što duže zadržali u memoriji studenata. Time se stvaraju efikasniji uslovi za „proizvođenjem“ kvalitetnoga kadra koji će na tržištu rada biti prepoznat. Razvijene intelektualne sposobnosti, bolji uspjeh u čitanju i pismenome izražavanju, ovladavanje strategijama učenja, razumijevanja i samostalnoga donošenja zaključaka, samo su neki od presudnih faktora u izboru budućega zanimanja koji se procesima pisanja i čitanja mogu usavršiti. Sve to jasno pokazuje da obrazovni sistem mora stvoriti kvalitetnije uslove za profesionalnu edukaciju, zrelost i uspješno vođenje (organizovanje i sistematizovanje) nastavnoga procesa.

Literatura:

- Čudina-Obradović, M., *Kad kraljević piše kraljevni*, Udruga roditelja „Korak po korak“ za promicanje kvalitete življenja djece i obitelji, Zagreb, 2000.
- Čudina-Obradović, M., *Psihologija čitanja od motivacije do razumijevanja*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2014.
- Đukić, M., Nova paradigma univerzitetske nastave kao izraz pedagoške reforme visokog obrazovanja, *Sociološka luča*, IV, 2010, str. 135–145.
- Gajić, O., Quality standards og higher education instruction in light of the Bologna process. *Evropske dimenzije promena obrazovnog sistema u Srbiji*, Zbornik radova / knjiga 1, Filozofski fakultet, Odsek za pedagogiju, Novi Sad, 2006, str. 317–331.
- Nikčević-Milković, A., Procesni pristup pisanju kao oblikovanju teksta, *Psihologijske teme* 17, 1, 2008, str. 185–201.
- Nikčević-Milković, A., Pregled kognitivnih i motivacijskih čimbenika pisanja, *Psihologijske teme* 23, 2, 2014, str.189–208.
- Nikčević-Milković, A., Psihologija pisanja – određenje područja, motivacija, samoregulacija, poučavanje, metode istraživanja, esejsko ispitivanje, *Napredak: časopis za pedagoškijsku i teorijsku praksu*, 157, 1–2, 2016, str. 125–145.
- Oljača, M., Pristupi razvoju kritičkog mišljenja studenata. *Evropske dimenzije promena obrazovnog sistema u Srbiji*, Zbornik radova / knjiga 1, Filozofski fakultet, Odsek za pedagogiju, Novi Sad, 2006, str. 265–277.
- Rosandić, D., Čitanje i pisanje – znanje i vještine, *Školske novine*, 4, 2007.
- Rosenberg, V. M., Reading, Writing, Thinking. Random House, New York, 1989.
- Vizek-Vidović, V., Rijavec M., Vlahović-Štetić, V. i Miljković, D., *Psihologija obrazovanja*, IEP-VERN, Zagreb, 2003.
- Visinko, K., *Čitanje, poučavanje i učenje*, Školska knjiga, Zagreb, 2014.
- Vučković, R., *Pisac, delo, čitalac*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
- Zergollern-Miletić, L., Ovladanost vještinom pisanja na engleskome jeziku na kraju osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja kod hrvatskih učenika. *Metodika*, (1), 2007, str. 190–204.

Elektronski izvori:

- Capella University (2008), [http://www.capella.edu/The Writing Process](http://www.capella.edu/The_Writing_Process) (11. 5. 2017)
- Mikulec, A. (2016), *Strategije čitanja akademskih tekstova na hrvatsko-me i engleskome jeziku*, preuzeto sa: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/6378/1/Mikulec%2C%20Alenka.pdf> (14. 5. 2017)
- Piršl, D., Popovska, S. i Piršl, T. (2011), *Akaderske veštine čitanja i pi-sanja kao preduslov kompetentnosti i kompetetivnosti studenata u Bolonj-skom procesu*, preuzeto sa: http://www.trend.uns.ac.rs/stskup/trend_2011/radovi/A2-1/A2.1-3.pdf (14. 5. 2017)
- Šimić-Šašić, S. (2015), *Proučavanje usmjereno na studenta*, preuzeto sa: www.pravos.unios.hr/download/2-prezentacija-jurisprudencia.pdf (16. 5. 2017)

Marijana TERIĆ

WRITING AND READING AS THE PROCESS OF TEXT SHAPING

In the present paper, the author indicates the importance of writing and reading as important elements of the teaching process at higher education institutions. Numerous strategies and techniques contributing to success of students and cognitive processes are analysed. In adopting different models of writing and reading as complex creative activities, an important role is played by the quality of university teaching work, so the author attempts to define the main problems in this area, reflecting on the most relevant theoretical interpretations of writing and reading and analysing the adoption of key abilities and skills by the students.

Key words: reading and writing methods, teaching activities, shaping the text, critical analysis, development of cognitive processes